PRESENTACIÓ DEL LLIBRE «ESTUDIS SOBRE VERDAGUER», DE JOSEP MARIA DE CASACUBERTA

JOAN TORRENT

Nota:

Tot i que aquest parlament de Joan Torrent i Fàbregas no és una ponència, el publiquem en aquesta secció per la raó que fou pronunciat en l'acte de cloenda del col·loqui.

El Col·loqui universitari sobre Jacint Verdaguer que, amb motiu del centenari del poema *Canigó*, acaba de celebrar-se a Vic ha volgut tributar, en la sessió de clausura, un homenatge pòstum a la memòria de Josep M. de Casacuberta, traspassat fa un any, en reconeixement de l'extraordinària importància de les seves investigacions entorn de l'obra del poeta de Folgueroles. I ha volgut que l'homenatge tingués un caràcter pràctic i de permanència, fent-lo consistir en l'edició del llibre casacubertià *Estudis sobre Verdaguer*, del qual tinc l'honra immerescuda de fer la presentació.

La personalitat de Casacuberta és de sobres coneguda de tots els verdagueristes i els seus mèrits li foren ja reconeguts en vida, com ho demostren aquestes distincions: membre de l'Institut d'Estudis Catalans, acadèmic electe de l'Acadèmia de Bones Lletres, premi d'honor de les Lletres Catalanes, premi d'honor de la Fundació Jaume I, acte d'homenatge a la Biblioteca de Catalunya, miscel·lània d'*Estudis de llengua i literatura catalanes* (dos volums). Com és prou sabut, la figura de Casacuberta té dues vessants, ambdues prou meritòries: com a editor fundador de l'Editorial Barcino i com a filòleg i investigador literari, dues vocacions que en la pràctica no es contraposaven; dirigides amb un acusat predomini de l'home posseïdor d'una vasta cultura, hom pot dir que tota l'obra editorial està impregnada d'erudició i idealisme.

Pel que respecta al Casacuberta investigador, és oportú de fer una constatació que és a la vista de tothom. I em refereixo a una revifalla dels estudis sobre l'obra de Verdaguer, notòria principalment en el sector acadèmic universitari, que fins ara n'havia romàs força distant; n'és bona prova el present Col·loqui de quatre dies de durada, del qual es publicaran les comunicacions; manifestació important que per primera vegada es produeix, amb aquesta amplitud i caràcter, en el camp dels estudis verdaguerians. I no parlem de les nombroses tesis doctorals i tesines de llicenciatura referents a l'opus verdaguerià de què tinc notícia. Ja es pot dir que el centenari de *Canigó* haurà motivat estudis més nombrosos i profunds que el centenari de *L'Atlàntida*. I el més remarcable d'aquest esplet és que gairebé la totalitat dels treballs s'han ajustat a la normativa documental crítica, reservada als escriptors medievals. D'aquest renovador corrent ha cabut a Casacuberta el mèrit d'ésser-ne l'iniciador, amb els seus estudis monogràfics i els referents als escrits inèdits i a l'epistolari de Verdaguer.

A què obeeix aquest renovat interès per l'estudi del nostre poeta? Les raons

són òbvies. En ell convergeixen uns factors que no es troben, en un grau eminent, en cap altra figura de la història literària de Catalunya. Es tracta del poeta del més alt llinatge que tenim —del príncep dels poetes catalans, segons l'expressió del bisbe Torras i Bages—, del poeta nacional, del recreador de la nostra llengua, autor d'una obra escrita en el català més castís i genuí, d'un valor extraordinari reconegut ja en vida del poeta arreu d'Europa. Els màxims qualificatius se li poden aplicar, sense temor d'exagerar. La seva obra ha resistit plenament la prova del temps; l'empremta retòrica pròpia de l'època no ha pogut llastar els seus grans poemes, i la perfecció formal i conceptual, la inspiració i la força de les estrofes continuen brillant per mèrits propis. No hi ha dubte que el fort llevat de poesia popular que contenen ha contribuït a mantenir-les incòlumes i fresques.

Per totes aquestes qualitats, es comprèn que els estudiosos, tant filòlegs com investigadors literaris, se sentin atrets per l'obra verdagueriana, com s'hi sentiren els mestres compositors que posaren música a tantes poesies inoblidables del nostre poeta, així com ha succeït amb els traductors, que han deixat versions notables dels seus poemes en diversos idiomes.

Però encara hi ha altres aspectes en què l'opus verdaguerià ofereix un especial atractiu en el camp de la investigació. Verdaguer fou un autor prolífic que deixà una obra considerable. Segons un càlcul basat en l'índex de primers versos (que es troba en el volum únic de les obres completes de Verdaguer de la «Biblioteca Selecta»), el nombre de poesies seves publicades s'eleva a unes 1.690; si hi afegim les poesies encara inèdites, unes 200, ens n'anem a un total pròxim a les 1.900; xifra crescudíssima, si tenim en compte que els poetes no solen escriure gaires poesies; pensem que de Maragall només se'n coneixen 176. Aquest recompte inclou —només considerant els títols dels cants— els dos poemes majors (*Canigó*, el més extens, 4.313 versos; *L'Atlàntida*, 2.622 versos), als quals segueixen els poemes menors, algun d'ells també de prou extensió. I encara restaria a fora la producció en prosa, no pas exigua.

La nostra admiració puja de grau si considerem que, tot i la facilitat de concepció, Verdaguer rares vegades es lliurà enterament a la improvisació; poeta conscient de la dignitat de l'obra, treballà molt les poesies, d'una banda documentant-se tot el possible sobre el tema, i de l'altra corregint constantment els originals, i àdhuc fent-ne múltiples versions.

Ara bé, el fet més important és que el poeta no es va desfer d'una part considerable dels seus manuscrits, d'entre ells els corresponents als poemes majors. Diferint del costum, corrent entre els escriptors, de destruir els esborranys així que ha estat publicada l'obra, com obeint a una mena de pudor que els fes ocultar les correccions, Verdaguer, ben al contrari, conservà els esborranys, com per deixar constància del treball esmerçat a arrodonir les estrofes. No pensà que amb això proporcionaria als futurs investigadors els elements precisos per a estudiar la gènesi i el procés d'elaboració dels seus poemes, a partir dels primers esborranys. Aquest respecte per a ells ha permès de trobar-hi nombroses poesies que l'autor no arribà a publicar perquè no el

satisfeien prou, en diversos graus d'elaboració, sovint completes. Les composicions així rescatades, no sempre mancades de mèrit, ofereixen, a més a més, un índex de fins on arribava l'exigència selectiva del poeta.

Gairebé la totalitat d'aquest fons documental —el més complet dels conservats d'un escriptor català— es trobava concentrat a la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, l'actual Biblioteca de Catalunya, quan Josep Maria de Casacuberta el descobrí, fa uns cinquanta anys. Val a dir que era la persona providencial, la més idònia per a copsar l'extraordinari valor documental i d'entusiasmar-s'hi. Llicenciat en Dret i en Filosofia i Lletres, i després de seguir uns cursos de Filologia a la Universitat de Montpeller i a Zuric, Casacuberta ingressà a l'Institut d'Estudis Catalans, on li fou confiada l'oficina de Toponímia i Onomàstica. Abans de la seva dedicació exclusiva a Verdaguer, se sentí atret per l'estudi de la filologia i la literatura del període de la Renaixença, del qual arribà a formar un fitxer força important. Poc temps durà la seva dedicació a la investigació, a causa d'un sobtat canvi d'orientació: la fundació de la que seria prestigiosa Editorial Barcino, enfocada primordialment a l'edició de les obres dels escriptors catalans medievals, «els nostres clàssics», convençut que així prestava al país un servei cultural d'infrastructura.

Enmig del quefer editorial, mantingué sempre vius l'afany d'investigar i el desig d'explorar a fons el llegat del poeta de Folgueroles. Allò que més hagué d'impressionar-lo fou el copiós material inèdit, tant el de caràcter literari com l'epistolar; i amb la intenció ja de publicar-lo, es dedicà a transcriure els manuscrits. Fou un treball doble, de copista i d'estudi dels documents, de cada un dels quals descriví el text i les característiques, amb les nombroses variants i addicions, la datació i circumstàncies històriques. A més, estengué la recerca a d'altres arxius.

L'inconvenient més gros amb què topà Casacuberta fou la manca de temps. En aquest sentit, un esdeveniment que havia de perjudicar en gran manera l'Editorial, la guerra civil, li facilità l'oportunitat desitjada de lliurar-se enterament a la investigació de Verdaguer; més ben dit, fou la postguerra allò que, amb la instauració del règim franquista, féu la vida impossible a l'Editorial, a causa de la prohibició de publicar i vendre tota obra escrita en català, seguida de la incautació de tots els exemplars de determinats autors. Els vuit anys —del 1939 al 1947— en què la Barcino romangué clausurada, foren aprofitats per Casacuberta per a portar a terme la transcripció dels manuscrits inèdits de la Biblioteca de Catalunya i de diversos arxius, així com la redacció dels pròlegs i estudis dels primers volums.

El seu primer treball d'investigació verdagueriana, *Jacint Verdaguer, col·lector de cançons populars*, veié la llum l'any 1948, a la revista «Estudis Romànics», volum I, de l'Institut d'Estudis Catalans; al qual seguí, a la mateixa revista, volum III, l'any 1952, un altre estudi, *Sobre la gènesi de «L'Atlàntida»*. Aquest important estudi formava part d'un conjunt de diversos capítols titulat *Contribució a l'estudi dels escrits jovenívols de Jacint*

Verdaguer, particularment dels inèdits, amb el qual Casacuberta guanyà el premi «Jacint Verdaguer», convocat per l'Institut.

El pròxim pas efectiu fou l'inici de la publicació dels escrits inèdits verdaguerians, amb la creació de la «Biblioteca Verdagueriana. Textos, documents, estudis», dins l'editorial Barcino, que s'estrenà, l'any 1953, amb l'obra de Casacuberta *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*. A continuació, dos altres autors col·laboraren a la «Verdagueriana», Rosalia Guilleumas i Josep Pereña, amb sengles treballs d'investigació.

Fins que a la fi sortiren els primers volums de les sèries més característiques, o sia, *Escrits inèdits de Jacint Verdaguer*, volum I (any 1958), i *Epistolari de Jacint Verdaguer*, volum I (any 1959), transcrits i anotats per Casacuberta.

Aquest, mancat de temps per a dedicar-se a la preparació de nous volums, es veié en el cas d'haver de suspendre la continuació dels escrits inèdits verdaguerians, dels quals mentrestant havia sortit un altre volum, el segon, corresponent al poema *Colom*, a cura de Torrent i Fàbregas. Es veu que el que més dolia a Casacuberta era la interrupció de l'*Epistolari*, de tal manera que, dos anys després de la sortida del primer volum, em proposà de fer-me jo càrrec de la preparació dels restants. Havent acceptat, em lliurà les cartes transcrites per ell, en nombre de 1.500; des d'aleshores, amb la meva col·laboració, l'*Epistolari* ha anat sortint, amb una certa lentitud; suara acaba de fer-ho el volum novè, quan encara en manquen tres.

La investigació de Casacuberta es pot dir que girà gairebé exclusivament a l'entorn de l'obra poètica de Verdaguer; i si bé l'aspecte humà d'aquest meresqué també la seva atenció, fou en funció del poeta. Es lamentava que l'estudi de la vida del capellà poeta s'hagués desviat perniciosament, a causa de la tragèdia que ha acaparat l'interès dels biògrafs. Així i tot, cal reconèixer que amb l'*Epistolari*, un cop completat, Casacuberta haurà proporcionat una font documental de primer ordre per a l'estudi també dels anys dolorosos de mossèn Cinto.

Com hem vist, de l'opus inèdit transcrit i estudiat per Casacuberta només se n'ha publicat menys de la meitat; aquesta part, però, ha bastat perquè els verdagueristes s'adonessin de l'extraordinària aportació seva a l'enriquiment i estudi de l'obra de l'autor de *L'Atlàntida*, feta amb un rigor crític que quedarà com a normatiu per als posteriors investigadors.

Ara bé, amb la molt sentida mort del mestre, se'ns planteja la supervivència dels escrits verdaguerians inèdits transcrits per ell. Una especial circumstància m'obliga a parlar-ne, ja que, per disposició testamentària, volgué fer-me'n cessió. Sóc conscient de la greu responsabilitat que amb això contrec de continuar allò que Casacuberta no pogué concloure, la publicació de l'obra inèdita de Verdaguer transcrita i anotada per ell, així com el millor aprofitament dels altres materials d'estudi deixats. En un altre lloc (vegeu el pròleg del llibre *Estudis sobre Verdaguer*) en faig una descripció

minuciosa. Calculo que la publicació de la part més important del llegat, o sigui, els escrits inèdits de Verdaguer, requerirà sis o set volums.

Un dels fruits del Col·loqui universitari haurà estat el projecte d'una edició crítica de les obres de Jacint Verdaguer, de la qual hi ha el precedent de l'edició de *L'Atlàntida* pels doctors Eduard Junyent i Martí de Riquer (any 1946), que caldrà completar; per la seva envergadura, la labor proposada requerirà un equip d'especialistes. Doncs bé, pensem que Casacuberta portava ja de cap aquesta idea, com ho prova un copiós fitxer del llegat, on es recullen les variants corresponents a cada una de les poesies de Verdaguer de les quals es conserven els esborranys.

Un altre estudi ambiciós que acaparà l'atenció de Casacuberta és l'inventari lexicogràfic de l'obra total del poeta de Folgueroles, el qual ha estat l'escriptor que ha fet l'aportació més crescuda, de molt, al vocabulari de la nostra parla. Aquest complex estudi, de què tant s'ha parlat i que algun dia s'haurà d'emprendre seriosament, preocupà força Casacuberta, evidentment per la seva condició de filòleg, com ho demostra el fet d'haver dedicat la major part del seu fitxer al registre del vocabulari de Verdaguer, estès a tota l'obra, així com el fet de les innombrables indicacions que es troben en la col·lecció de les Obres completes del poeta (edició de la Il·lustració Catalana), de la qual es valia.

La inquietud investigadora de Casacuberta anà més enllà de tot límit, i es pot fer una llista llarga de la diversitat temàtica dels estudis verdaguerians desenrotllats per ell en major o menor grau, dels quals hi ha constància en el llegat.

Com he dit, l'obra essencial de Casacuberta ha estat publicada a la «Biblioteca Verdagueriana»; aquesta secció de l'Editorial Barcino, creada per a ésser l'exponent de les investigacions pròpies i alienes referents al poeta de Folgueroles, actualment porta publicats setze volums. Els restants treballs casacubertians han vist la llum en diverses revistes, alguna d'especialitzada, com «Estudis Romànics», i d'altres de literàries. Aquesta dispersió, que ha estat un inconvenient per a la consulta dels textos respectius, suara ha estat obviada amb la pubicació del llibre *Estudis sobre Verdaguer*, compilat i anotat per Ricard Torrents. Aplega en primer lloc set treballs de diversa extensió; alguns són de circumstàncies i recullen parlaments i col·laboracions publicats en llur dia; d'altres, més importants, són estudis aprofundits i documentats sobre temes concrets que mereixeren l'atenció del mestre. Hi ha estat inclòs, tenint en compte la relativa extensió, la reedició del llibre *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*, publicat l'any 1953 a la «Biblioteca Verdagueriana»; esgotat al cap de poc d'haver sortit, aquest estudi, considerat clàssic, avui és d'actualitat amb motiu del centenari del poema *Canigó*, del qual estudia la gènesi cronològica i històrica.

Altrament Casacuberta, tot i sostenir que no posseïa dots d'orador, recorregué a la paraula per a divulgar el pla editorial de publicació dels escrits de Verdaguer i avançar-ne fragments, valent-se de parlaments i conferències als quals era invitat. Hem tingut la sort de trobar, dins el llegat, les minutes

i escrits que redactava per a ésser llegits en aquelles ocasions; són textos no gaire extensos que gairebé es limiten a anunciar el tema, el qual solia ésser un capítol dels pròlegs dels *Escrits inèdits* que tenia redactats; aquestes minutes, que no tenen res a veure amb les dissertacions publicades, no estan mancades d'interès, ja que contenen ampliacions, i ens donen idea del que era el Casacuberta conferenciant. A causa d'aquest interès, han estat incloses, en nombre de dotze, al llibre *Estudis sobre Verdaguer* com a apèndix; dos altres documents que hi han estat afegits, el dictamen en virtut del qual fou concedit a Casacuberta el premi «Jacint Verdaguer» i una entrevista periodística de 1952, arrodoneixen el contingut del llibre, prologat per mi mateix.

Alhora em plau d'anunciar que l'aparició d'aquest llibre coincideix amb la sortida de tres més de tema verdaguerià. Són: el volum novè de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, transcripció i notes per Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas, i *Els goigs i càntics de Jacint Verdaguer*, d'Osvald Cardona, ambdós dins la «Biblioteca Verdagueriana» de l'Editorial Barcino; així com també l'assaig de Miquel Arimany *Aspectes de nova observació en l'obra poètica de Jacint Verdaguer*.

Sigui'm permès, per acabar, de felicitar els organitzadors i col·laboradors del Col·loqui, per l'alt nivell de participació i l'interès dels treballs presentats. Tinc fermes esperances que, així com ha estat el primer, no serà el darrer. Pensem que Verdaguer té un interès permanent i que no calen unes efemèrides per a dedicar-li actes acadèmics. ¿Serà una pròxima realitat la idea d'institucionalitzar, amb caràcter anual o biannal, una sessió dedicada a Verdaguer, per l'estil de la que se celebra a Vic a la memòria de Balmes?

Joan TORRENT